

İKTİSAT ve MALİYE

PETROL DAVAMIZ

GİRİŞ

Prof. Dr. Cahit TALAS

Türkiye bugüne kadar gerçek menfaatlerine uygun bir millî petrol politikası tesbit edememiştir. Komşuları olan Orta Doğudaki ve alelumum gelişme halindeki memleketlerin petrol kaynaklarının başlangıçtan itibaren bu memleketlerin aleyhlerine nasıl istimsar edilegemekte olması hadisesinden de kâfi derecede faydalanamamış ve anlaşılması gerçekten güç bir zihniyetle 1954 yılında Max Ball adındaki bir Amerikalının hazırlamış olduğu bir tasarısı pek az tadilat ile -o da o zamanki muhalefetin büyük gayretleri sonunda- Büyük Millet Meclisinde kabul olunmuştur. Bu tasarısı hazırlayan zâtın, tasarısının hazırlanmasında, belli başlı yabancı şirketlerin mütalâalarını almayı da ihmâl etmemiş olduğu anlaşılmaktadır.

Her geri kalmış ülke gibi Türkiye de kalkınmasında yabancı sermayenin işbirliğinden faydalanma ihtiyacını duymaktadır. Özellikle bazı yatırımların dış finansmanı için bu işbirliği zarurî olmaktadır. Fakat şimdiye kadar geçirilmiş olan tecrübeler ve çok dikkatli bir şekilde tanzim olunmadığı takdirde gelen sermayenin geldiği ülkeyi istismar temayülü, yabancı sermaye ile işbirliği meselesinin bazı kurallara bağlanmasını zarurî kılmaktadır. Bir kere gelişmekte olan memleketlerin yabancı sermayeye olan ihtiyaçlarının devletlerarası anlaşmalarla sağlanmasında büyük fayda vardır. Zira bu şekilde anlaşmalar ile uzun vâdeli ve düşük faizli krediler sağlandığı takdirde herşeyden önce, geri kalmış memleketlerin tediye müvazenelerinde zamanla önemli ağırlıkları olabilecek transfer meseleleri hemen bahis konusu olmayacaktır. Bunun yanında devletlerarası anlaşmalarla elde olunan yabancı sermaye kalkınmaya en fazla ve en kısa zamanda müessir olacak alanda yatırılmak suretiyle daha faydalı bir durum getirilebilecektir. Tabiatıyla

bu nevi yabancı sermaye uzun vâdeli kalkınma kredileri veren milletlerarası müesseselerden de elde olunabilir. Binaenaleyh ilk mesele yabancı sermaye düşmanlığı değil hangi nevi yabancı sermayenin kalkınma çabalarımıza daha fazla yardımcı olacağını tesbit etmekten ibarettir. Bunun yanında iyi ve makul şartlarla özel yabancı sermaye ile de işbirliği tesis olunmasında fayda vardır.

İkinci mesele, bizim gibi memleketlerde, özellikle belli bazı alanlarda, memleketin uzun vâdeli menfaatleri ve güvenliği bakımından, bazı faaliyetlerin ne yerli ne de yabancı sermayeye açık tutulmamasıdır. Başka bir deyimle stratejik önemi haiz bazı faaliyet kolları yalnız devlet tarafından yapılabilmelidir. Kanaatımızca Türkiye için mâdenler ve petrol bu mahiyette olan faaliyet kollarıdır. Ve tamamiyle devletin tekelinde bulunmalıdır. Bu düşüncemizin nedenlerini biraz sonra belirtmeğe çalışacağız. Fakat şimdilik şu kadarına değinelim ki herhangi bir doktrin veya iktisadî sistem meselesi bahis konusu olmaksızın her devlet kamu menfaatleri bakımından bir kısım faaliyet kollarını özel teşebbüse kapamak politikasını tercih edebilir. Kömür mâdenleri, stratejik önemi bulunan ve millî savunma ile ilgisi olan mâdenler (meselâ uranyum) bazı stratejik sanayi kolları (demir ve çelik, millî savunma ile ilgili ağır sanayi) ve hemen her türlü ulaştırma vasıtaları birçok memleketlerde devletleştirilmiştir. Ve devletin bu mahiyetteki faaliyetleri her memlekette, -totaliter sosyalizm hariç- iktisadî sistem şekli pek bahis konusu olmaksızın XX nci yüzyılın ikinci yarısından sonra hızlı bir gelişme istidadı göstermektedir. Batı Avrupa'da petrol yoktur. Bu sebepten ötürü bu bölgede petrolün devletleştirilmesi meselesi bahis konusu olmamaktadır. Fakat bir misal olarak söyleyelim ki, Fransa, Sahrada bulunan petrolü doğrudan doğruya devlet eliyle işletmek politikasını tesbit etmiş bulunmakta idi. Avusturya'da Viyana bölgesindeki petrol araştırmaları da yalnız devlete ait bulunmaktadır.

Buna mukabil geri kalmış memleketlerde bulunmuş ve bulunmakta olan petrol kaynakları (özellikle Ortadoğu ve Afrika memleketlerinde) bu memleketlerin teknik ve sermaye kifayetsizliklerinden ötürü yabancı şirketler tarafından geniş ölçüde istismar olunmaktadır. Orta Doğuda ilk önemli uyanma İran'da Musaddık hareketi ile başlamış ve bu hareketten sonra yabancı şirketler, petrol den elde olunan gelirin yarı yarıya paylaşılması esasını kabul etmişlerdir. Şimdi bu nisbetler de aşılmış bulunmaktadır ve İran'da bazı bölgelerde arama ve işletme imtiyazı almış bulunan İtalyan ve

Japon şirketleri bu nisbeti yüzde 75 e kadar çıkarmış bulunmaktadırlar.

Petrol kaynaklarımızı ne için devletleştirmemiz lâzımdır? Bu politikanın tercihini aşağıda sebeplere dayandırabiliriz:

— Petrol de en az kömür, demir ve diğer stratejik önemi haiz mâdenler ve memleketlerin millî güvenliklerinde ve gelişme gayretlerinde önemli yer işgal eden sanayiler kadar -demir çelik sanayi, millî savunma ile yakın ilgisi olan sanayi, her türlü ulaştırma sistemi gibi- özel bir durumu haizdir.

— Petrol bugün bir çok sanayiın, meselâ plâstik sanayiinin ham maddesini vermektedir. Binaenaleyh, yalnız bir enerji kaynağı olarak değil, fakat bir ham madde kaynağı olarak da memleketin iktisadî gelişmesinde stratejik bir önemi haiz bulunmaktadır.

— Petrol de diğer madenler gibi tükenirliği olan bir kaynaktır. Böyle olunca onu, en rasyonel şekilde ve memleketin gelişmesine azamî derecede yardımcı olacak bir tarzda kullanmak zarureti vardır. Yabancı şirketler için petrolün bulunduğu memleketin menfaati ikinci ve hattâ üçüncü derecede önemi haizdir.

— Petrol tabiat tarafından memleketlere bir defa bahşolunmuştur. Yeniden üretilmez. Bugünkü nesiller gelecek nesilleri de düşünerek petrolü millî menfaatlere en uygun bir tarzda işletmek sorumluluğu altındadırlar.

— Kıbrıs dâvasında görüldüğü üzere yabancı şirketler hava harekâtı için lüzumlu jet benzinini vermekten kaçınmışlardır. Binaenaleyh millî güvenlik ve savunma menfaatlerimiz petrolün devlet elinde bulunmasını gerektirmektedir.

— Yabancı şirketler bugünkü durumda Türkiye'de çıkmakta olan petrolün sağladığı gelirin % 65 ini elde eylemekte, Türkiye'ye ancak % 35 civarında bir gelir kalmaktadır. Bu oran dünyada en düşük orandır. Hiç bir devlet petrol kaynaklarının yarısından fazlasını yabancı şirketlere kaptırmamaktadır.

— Yürürlükte bulunan Petrol Kanunu millî şirket ile yabancı şirketler arasında tamamen eşitliği kabul etmiş ve Petrol Dairesinin başında bulunanların zihniyetleri tatbikatı zaman zaman millî şirket aleyhine çevirmiştir. Menfaatlerini müdrik her memleket bu gibi durumlarda devlete ve millî sermayeye her yerde öncelik tanımıştır.

— Yabancı şirketler, bugün faaliyetlerini, daha ziyade Türkiye

halkınca Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü vasıtasıyla yüz milyonlarca lira sarf ederek yapılmış olan araştırmalar sonunda petrol olduğu tesbit olunan sahalara teksif etmişlerdir. Bu, kabulü mümkün olmayan bir açık gözlülüktür. Şirketler Siirt bölgesinde hazıra konmuş durumdadırlar. Hiç bir memleket yabancı şirketlere bu derece cömert davranmamıştır.

— Çeşitli yönlerden Türkiye 1950 lerin Türkiyesi değildir. Türkiye bugün, sermaye bakımından petrol araştırmalarına ve istihsaline yatırım yapabilecek bir durumdadır. Başta Sosyal Sigortalar Kurumu, Emekli Sandığı, Ordu Yardımlaşma Kurumu olmak üzere birçok tasarruf müesseseleri petrol araştırmaları ve istihsalî için lüzumlu sermayeyi sağlayacak imkânlarla maliktirler. Binaenaleyh Türkiye şimdi petrol konusunda yabancı şirketlerin sermayelerine fazla muhtaç durumda bulunmamaktadır.

— Türkiye beşerî sermaye bakımından da 1950 lerin imkânlarının çok ötesinde bulunmaktadır. Türkiye hâlen içerde ve dışarda birçok petrol mühendisine ve diğer teknik personele malik bulunmaktadır. Akıllı bir personel politikası ve rasyonel çalıştırma ile yabancı şirketlere bu konuda da tâbi ve bağlı olmak durumundan uzak bulunmaktayız. Türkiye, elindeki personel ile hem daha çok yatırım yapmakta, hem de daha çok petrol istihsal eylemektedir.

— Petrol şirketleri bugünkü dünya petrol istihsalî durumunda Türkiye'de petrol aramayı ve petrol üretmeyi kendi menfaatleri ile kabili telif görmemektedirler. Bunun sebebi şudur. Hâlen dünyada petrol istihsalî, petrol istihlâkinin çok üstünde bulunmaktadır. Bu istihsal nisbeten ucuz ve kolay petrol elde olunan sahalarda vuku bulmaktadır. Kuveyt'te, Katar ve şimdi Libya'da geniş petrol kaynakları bulunmuştur. Buralarda kör kuyu riski hemen hemen mevcut değildir. Binaenaleyh bu durum devam ettikçe petrol şirketlerinin Türkiye'de riski çok olan araştırmalara ve yatırımlara girmeleri için bir sebep yoktur. Türkiye, petrol şirketlerinden fazla birşey bekleyemez. Beklemesi eşyanın tabiatına muhalif olur. Zira şirketlerin Türkiye'de petrol aramaları ve bulmaları bugünkü petrol konjonktürü içinde kendi menfaatlerine değildir.

I — İKTİSADİ KALKINMA VE PETROL

Bir memleketin iktisadî kalkınmasının çeşitli unsurları vardır. Her memleket malik olabileceği bu unsurlardan birisine, ikisine veya birkaçına birden dayanarak gelişmesini sağlar. Bu unsurları

esas itibariyle üç nokta etrafında toplamak mümkündür. Bunlar, insan unsuru yâni beşerî sermaye, maddî sermaye ve tabiî kaynaklardır. Biz burada konumuz itibariyle ilk iki unsur üzerinde durmayacağız. Üçüncü unsurdan da yalnız petrol meselesini memleketimiz bakımından ele alacak ve petrolün Türkiye'nin kalkınması bakımından arzelmekte olduğu hayatî öneme değinerek takip edilmesi gereken petrol politikası üzerinde kısaca düşüncelerimizi ifade etmeğe çalışacağız.

Bilindiği üzere XVIII nci Yüzyılın ikinci yarısından sonra başlayan sınaî inkilâp esas itibariyle buhar kuvvetinin yarattığı enerjiyi istihsal hayatına uygulamak suretiyle vücut bulmuştur. O devirde ve bütün XIX uncu yüzyıl boyunca yeni devrin enerjisini sağlayan kömür olmuştur, ve kömüre mâlik olan memleketler, bu yeni enerji kaynağı sayesinde sınaî gelişmelerini diğer memleketlere nazaran daha sür'atle başarmışlardır. İngiltere, Almanya ve daha sonra Fransa ve Birleşik Amerika Devletleri, kendi mâlik oldukları kömürden daha önce faydalanarak bu enerji kaynağına malik olmayan memleketlere nazaran sınaî ilerlemelerini daha sür'atli bir şekilde sağlamışlardır.

Kömür bugün de dünyamızda henüz vazgeçilmesi mümkün olmayan ve enerji kaynağı olmaktan gayri başka sınaî ameliyelerin iptidaî maddesi olarak kullanılmaya devam olunan bir maddedir. Halâ da değerini yitirmiş değildir. Bununla beraber XX nci Yüzyıl, önce bugüne kadar daha ziyade kömürden sonra geniş ölçüde birer enerji kaynağı olarak ortaya çıkan iki diğer kaynağın, petrol ve elektriğin hâkim olduğu bir yüzyıl, bir devir olarak vasıflandırılmaktadır. Gelecek on yıllar içinde bu üç ana enerji kaynağına atom enerjisinin de katılması ve bu enerjinin tahrip edici maksatlar yerine yapıcı maksatlar için de kullanılması mümkün olacaktır. XX nci yüzyılda elektrik enerjisi ve özellikle akar sularından faydalanmak suretiyle üretilen elektrik enerjisi sınaî hayata ve diğer istihsal faaliyetlerine katıldıktan sonra kömür mâdeni itibariyle zengin olmayan bazı memleketlerin de bu enerji kolu vasıtasıyla gelişmelerini sür'atle sağladıklarını müşahade eylemek mümkündür. Bu müşahadenin en tipik örnekleri, akar sularından enerji üretimi için tam bir şekilde faydalanmış olan İsveç ile İsviçre'dir.

Petrol bir enerji kaynağı olarak gerek kömürden, gerek elektrikten daha yaygın istimâl sahalarına malik bulunmaktadır. Bunu her günkü müşahedelerimizle tesbit eylemekteyiz. Ham petrol ve ham petrolden çıkarılan birçok diğer talî maddeler enerji

olarak gittikçe yaygın bir saha elde etmektedirler. Fakat petrol kaynaklarına malik bulunan memleketlerden bir kaçı hariç -mese-lâ Birleşik Amerika ve Sovyet Rusya- bu kaynağa, başka bir deyim-le bu enerjiye geniş ölçüde mâlik bulunan diğer memleketlerin he-men hepsi geri kalmış memleketler kategorisi içinde yer almış bu-lunmaktadırlar. Bu müşahedenin ve gerçeğin en tipik örneklerini Orta Doğu memleketleri içinde görmekteyiz. Şüphesiz bu memle-ketlerin geri kalmışlıklarının sebeplerini yalnız başına, mâlik bu-lundukları petrolleri kendi menfaatlerine göre değerlendirmemek-te oldukları hadisesine bağlamak mümkün değildir. Bu memleket-lerin siyasî ve iktisadî bakımdan feodal sistemleri, yeterli ve kalite-li bir beşerî sermaye unsuruna malik bulunmamaları geri kalmış-lıklarının başlıca sebeplerinden bir kaçını teşkil etmektedir. Fakat petrol kaynaklarının da çok yakın bir zamana kadar yabancı petrol şirketleri tarafından insafsızca istismar edilmiş bulunmaları ve bu muazzam kaynaklardan yeni yeni eşit paylar sağlama imkânına ka-vuşmuş olmaları, geçmişteki fakirliklerinin ve bugünkü durumla-rının başlıca sebeplerinden biri olarak kabul edilebilir.

Yukarda, atom enerjisi ticarî sahada kullanılabilme durumu-na geçse de devrimizin muhtemelen, bir petrol devri olarak de-vam edeceğine ve iktisadî hayatta ve gelişmede birinci derecede bir enerji kaynağı olması itibariyle başlıca rolü oynamak durumun-da olduğuna değinmiştik. Gerçekten şimdi «yeryüzündeki bir bu-çuk milyon uçak ve yirmi milyon otomobil, kamyon, otobüs ve traktör hepsi petrol ve müştakatı ile kuvvet elde etmektedirler. Demir yolları da kömürden motorin ve mazota geçmektedir. Ham petrolden sırası ile elde edilen uçak benzini, otomobil benzini, gaz-yağı, motorin ve muhtelif derecelerde mazottan sonra geri kalan teressübata -fuel oil- veya kara mazot denilmektedir. Bu madde püskürtülerek gemi, lokomotif, fabrika veya kalörifer kazanların-da yakılabilmektedir.

Petrol ham madde olarak da kömürün yerini almış ve etrafın-da geniş sanayi yaratmıştır. Hatta diyebiliriz ki petrol, sanayiin belkemiği olmuştur. Petrol ve tabii gazdan elde edilen başlıca ipti-daî kimyevî maddeler etilen, propilen ve bütilen gazlardır. Bu mad-deler sentetik kauçuk imalâtında kullanılmakta ve pek çok plâstik sanayi mamûlleri terkebine girmektedir. Petrolün diğer enerji kay-naklarına karşı faikiyeti beşer hayatına yapmış olduğu endirekt tesirlerdir. Meselâ çelik sanayiinde fuel oil kömürün yerine almak-la kalmamış, petrol kendisi çelik müşterisi olarak ortaya çıkmış ve

büyük bir sanayi yaratmıştır. Tanker gemileri imalâtı, boru hatları ve onunla ilgili pompa, vana ve sair tesisler, rafineri tesisleri malzemesi hepsi çelikten mamûldür... (1)

Mesele Türkiye bakımından ele alındığı zaman, petrol iktisadî kalkınmamız bakımından gittikçe daha önem kazanmaktadır. Türkiye esas itibariyle sermaye bakımından fakir bir memleketdir. Buna rağmen Beş Yıllık Plân devresi sonunda gayri safî millî hasılanın % 17 sine yakın bir miktarı Kalkınma Plânı çerçevesi dahilinde kalkınmasına tahsis edebilecektir. Buna aynı zamanda mecburdur. Stratejik önemde beşerî sermaye bakımından da hem kifayetsiz, hem de mâlik olduğu bu beşerî sermayeyi rasyonel olmıyarak kullanır bir durumdadır. Bununla beraber Türkiye, kalkınmasında birinci derecede rol oynayabilecek bazı tabii kaynaklara malik bulunmaktadır. Herşeye rağmen bu tabii kaynakları kendi maddî ve beşerî imkânları ile yabancı şirketlerden daha iyi ve memleket yararına işletebilecek vasıflara da mâlik bulunmaktadır. Petrol kaynaklarımız bu tabii kaynakların başında gelmektedir. Bu konuya daha sonra avdet edeceğiz.

II — PETROL VE GERİ KALMIŞ BÖLGELER

Petrol, dünyamızda önemli bir enerji kaynağı ve etrafında geniş bir sanayi kolu yaratmaya müsait bir iptidaî madde olduğu halde bu kaynağa malik bulunan memleketlerin çoğu geri kalmışlıklarını muhafaza etmektedirler. Bunun nedenlerini incelemeden önce, kısaca petrol tarihine, petrol şirketlerinin politikalarına ve Orta Doğu Petrollerine değinmek istiyoruz.

1. Petrol Tarihi ve Orta Doğu Petrolleri

Petrol, Birleşik Amerika Devletinin Pensilvanya eyaletinde 1859 yılında Drake adında bir Albay tarafından keşfolunmuştur. İlk kullanılışı daha ziyade aydınlanmada olmuş ve 1862 tarihinde John D. Rockefeller'in de petrol işine girmesi ile petrol durumu ve Birleşik Amerika'da petrol mücadelesi başlamıştır. 1882 Yılında Rockefeller ilk petrol tröstünü kurmuş ve memleketteki petrol sanayiini büyük ölçüler içinde kontrolü altına almıştır. Meselâ, tasfiye işlerinin yüzde 80 kadarı, boru vasıtasıyla nakil işlerinin yüzde

(1) Dr. Nezih H. Neyzi : Türkiye Petrol Sanayii, İstanbul 1963, s. 11-13.

90 nı Rockefeller'in kurduğu Standard Oil Şirketinin idare ve kontrolü altında bulunmak idi (1). 1890 Tarihinde tröstörlerle mücadele için çıkarılmış bulunan Sherman Kanununun uygulanması sonuncu olarak 1911 yılında hasıl olan durum ve sonradan ortaya çıkan petrol şirketleri arasında başlayan mücadeleler üzerinde durmaksızın Orta Doğu'daki gelişmeyi incelediğimiz zaman şu hususları tesbit etmekteyiz:

Orta Doğu Bölgesinde ilk petroler İran'da keşfolunmuştur. Bu, 1908 tarihine tesadüf eder. İkinci önemli keşif Osmanlı İmparatorluğu içinde Musul bölgesinde vukua gelmiştir. Bu keşif Osmanlı İmparatorluğunun son yıllarına rastlamaktadır. Daha sonraları ve özellikle 1930 lardan sonra Orta Doğu'da keşifler devam etmiş, sırası ile Bahreyn'de, Suudi Arabistan'da, Kuveyt ve Katar Emirlik ve şeyhliklerinde bol miktarda petrol bulunmuştur. İkinci Dünya Harbinden sonra, Büyük Sahra'da ve Libya'da zengin petrol kaynaklarının mevcut olduğu anlaşılmış ve birkaç yıldan beri bu kaynakların işletilmesine de başlanılmıştır.

Orta Doğu Petrollerinin bugünkü siyasal hudutlara göre durumları «*Oil In The Middle East*» adlı eserinde Stephen Hemsey Longrigg tarafından şöyle tasvir edilmektedir: «Türkiye'de oldukça derin petrol çöküntüleri ve çok karışık kırık katlar vardır. Memleketin iki sıra dağ sistemi Kuzeyde Karadeniz kıyılarını yalar. Güne'de de Torosları meydana getirir. Bu sıra dağlar Elbruz ve Zagros dağları ile Doğu'da devam eder. Torosların Güneyi derin denizlerde yaşayan Tethy hayvancıklarının çöküntüleri ile doludur. Daha Doğu'da Basra Körfezi çöküntülerinin devamı Türkiye sınırları içine girer. Buralarda Petrolün yığılıp saklanması ile ilgili elverişli şartların varlığı, önemli petrol yataklarının da varlığına hüküm verilmesi sonucunu doğurmaktadır.

... Suriye'de Güneye doğru rezervlerin azlığı araziye daha az cazip hâle getirmektedir. Bununla beraber tamamiyle gözden çıkarılması doğru olmayan bölgeler de vardır. Ürdün'ün durumu Suriye gibidir. Fakat ülkenin Kuzey Doğusunda biyolojik tortular vardır ve bunlar jeolojik bakımdan İran'a bağlanabilir ...

Asıl Arabistan Yarım Adası dört köşelidir. Yarımadanın Güney ve Güney - Doğu ve Güney - Batısını işgal eden üç devlet'de -Yemen,

(1) Daniel Durand : La Politique petroliere internationale, Paris, 1960, s. 6 ve devamı.

Aden ve Umman- üzerlerindeki denizin bıraktığı son derece kalın tortular bulunmaktadır. Yemen ve Aden burada Umman'dan farklı bir durum gösterirler. İlk ikisinde petrol sevimanları volkanik bir kaya kitlesinde muhafaza olunmaktadır. Amman Sultanlığında da büyük petrol yatakları bulunması çok muhtemeldir. Suudi Arabistan Kızıldeniz kenarında dar bir petrol yatağına, ayrıca Kuzey'de İran ve Ürdün'e uzanan çok verimli rezervlere sahiptir. Aynı şeyler Katar ve Kuveyt için de söylenebilir.

Irak Kırallığı Kuzey'de Zagros dağları dizisinin durumu ile ilgili topraklara sahiptir. İyi muhafaza edilmiş bu bölgede bir antiklinal oluş Kuzey Suriye'ye kadar uzanır. İran çok daha karışık jeolojik oluşmadır. Güney Batısındaki dağ eteklerinde bulunan petrol bölgesi büyük tersiyer antiklinalin kıvrılıp büküldüğü ve tuz tabakalarının jeolojik tazyikler yaptığı bir bölgedir.. (1)» Görülüyor ki, bu jeolojik tahlil Türkiye'yi zengin petrol kaynakları bulunması mümkün memleketler arasında sıralamaktadır. Beşinci Bölge dediğimiz Siirt bölgesi, bu tahlili doğrulamak istidadındadır.

2. Petrol Şirketleri

Daha önce de belirtmiş olduğumuz üzere, Birleşik Amerika ve Rusya hariç, diğer büyük sınaî devletler doğrudan doğruya kendi ülkelerinde petrol kaynaklarına malik bulunmamaktadırlar Bu sebepten ötürü dünyada devamlı olarak bir gizli petrol savaşı ceryan etmiş ve bu savaşı petrol şirketlerinin arkasında devletler yürütmüşlerdir, ve yürütmektedirler. Petrol şirketleri aşağı yukarı belli başlı dünya petrol kaynaklarını aralarında taksim etmiş bulunmaktadır. Şimdi petrol bulunan memleketlerdeki durumu kısaca ve birer birer ele alalım.

A — *İran* : Bu memlekette önce Anglo - Persian Oil Company petrol yataklarını işletmekte idi. Fazla istismar temayülünden ötürü İran Hükûmeti ile ihtilâfa düşmüş, bunun üzerine imtiyazı İran Hükûmeti tarafından fesholunmuş, fakat bilâhare İngiltere Hükûmetinin tazyiki ile imtiyazı 60 yıl için daha yenilenmiş ve İran Hükûmetine biraz daha fazla ödeme yapmayı da şirket taahhüt etmiştir.

(1) Türkiye Petrolleri A. O. Petrol Dergisinden naklen, Ocak - Şubat 1965, Sayı: 9, s. 32 - 33.

Anglo - Perisian Şirketi Anglo İranean Oil Company adını alarak bu durumu 1951 yılına kadar devam ettirmiştir. 1951 yılında İran Hükûmeti kârın yalnız yüzde 16 sını elde edebilmekte, yüzde 84 ü şirkete kalmakta idi. (İran Hükûmetine de vergi olarak yalnız 45 milyon dolar ödemekte idi. İran Hükûmeti bu durumun yeniden gözden geçirilmesi için müzakereler teklif etti. Şirket bu yeni müzakere teklifini kabul etmedi. Bunun üzerine Başbakan Dr. Musaddık Hükûmeti 1951 yılında İran petrollerini millîleştirdi. Bu, uzun mücadelelere yol açtı. Şirket bütün teknik personelinin geri aldı ve İran'ın başka memleketlere petrol satmasına mâni oldu. İç ve Dış tazyikler neticesinde Dr. Musaddık Hükûmeti 1953 yılında düşürüldü. Fakat mücadele neticesiz ve faydasız kalmadı. Bir Millî İran Petrol Şirketi kuruldu. Ve bundan sonra çıkarılan petrol bu millî şirket ile Anglo - İranean şirketinin yerini alan şirketler arasında yarı yarıya bölünmeğe başlandı. Bundan sonra İran, başka şirketlerin de rakip olarak arama ve işletmeye katılması sayesinde petrol kaynaklarından gittikçe daha fazla faydalanmaya başladı.

B — *Diğer Orta Doğu Memleketleri* : İran örneğinden sonra diğer bütün Orta Doğu memleketleri yâni Irak, Suudî Arabistan, Kuveyt, Katar ve Berhreyin çıkarılan petrolün yarı hissesine sâhip olabilmeye başladılar. Bu hisse bazı hallerde petrol çıkaran memleketler lehine olarak yüzde 58-60 nisbetine kadar da yükseldi. Petrol şirketleri millîleştirme tehlikesi karşısında petrolden sağlamakta oldukları çok büyük kârları petrolün asıl sahibi olan memleketlerle bölüşmeğe karar verdiler.

C — *Meksika* : Diğer petrol memleketleri gibi Meksika da petrol şirketleri ile çetin mücadelelere girişmiştir. 1917 yılında Meksika'da petrol de diğer yeraltı kaynakları gibi devlet malı olarak ilân edilmişti. Hükûmet bu yoldan şirketlerden ve özellikle Shell ve Standard Oil of New Jersey'den daha fazla menfaatler sağlamaya çalışmıştı. Bu menfaatler daha ziyade bu şirketlerde çalışan yerli personelin sosyal ve ekonomik haklarına taalluk etmekte idi. Şirketler bu menfaat ve hakları tanımamakta ısrar edince 1938 yılında petrol millileştirildi. Bunun üzerine İkinci Dünya Harbine kadar şirketler ile Meksika Hükûmetleri arasında şiddetli mücadeleler oldu. Hattâ İngiltere bu yüzden Meksika ile siyasî münasebetlerini kesti. Fakat 1945 yıllarından sonra durum, yavaş yavaş Meksi-

ka lehine gelişti. Ve hükümetlerin şirketlere karşı mukavemeti iktisadî bir bağımsızlık zaferi sayıldı (1).

III — TÜRKİYE VE PETROL

Türkiye hâlen az petrol istihsal eden ve ihtiyaçlarının yalnız dörtte birini kendi üretimi ile karşılayabilen bir memlekettir. Bununla beraber Türkiye'nin bir petrol memleketi haline gelmesi ve hiç olmazsa sür'atle artmakta olan kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir üretim kapasitesine ulaşması mümkün ve muhtemel görülmektedir. Zira petrolün teşekkülü için üç ana şartın mevcut olması kabul olunmaktadır. Bunlar şunlardır : «Sığ kıyılarında plânketonlar ve diğerk bitkisel ve hayvanî yaratıkları bulunan denizler, güvenlik bölgeleri şeklinde beliren kıyılar ve karalardan alınmış ince taneli kalın ve devamlı yığılmalarla meydana gelmiş teressübat. Bu şartların aralıksız ve uzun zaman sürüp gitmesi petrol teşekkülü için en elverişli durumu meydana getirir. Bu şartlarda, dünyada *sonradan Güney Anadolu*, Batı İran, Doğu Arabistan ve Basra Körfezi adını alacak bölgelerde en çok bir araya gelmiştir» (2).

Esasen uzun yıllardan beri Maden Tetkik ve Arama Enstitüsünün yapmakta olduğu araştırma ve jeolojik incelemelerde özellikle V inci Bölge dediğimiz Güney Doğu Anadolu'da, Longrigg'in yukardaki ifadesini teyit eden sarik sonuçlar vermiş bulunmaktadır. Hâlen Türkiye kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek üretim durumuna sür'atle gitmektedir. Bu üretim bir taraftan bir millî müessese olan ve sermayesinin yüzde doksanı devlet tarafından sağlanmış bulunan Türkiye Petrolleri Ananim Ortaklığı diğerk taraftan da yabancı şirketlerden Mobiloil ve Shell şirketleri tarafından yapılmaktadır.

1. İlk Petrol Kanunu

Türkiye büyük çaresizlikler ve tazyikler sonunda zengin petrol yataklarını ihtiva eden Musul ve Kerkük bölgelerini kaybeyledikten sonra 1926 yılında ilk Petrol Kanununu çıkarmış bulunmaktadır. Bu kanunun birinci maddesi aynen şu hükmü ihtiva etmektedir :

(1) Daniel Durand : a. g. e., s. 63 ve devamı.

(2) Stephen Hemsley Longrigg'in Oil in The Middle East adlı kitabından naklen, Türkiye Petrolleri Ananim Ortaklığı Dergisi, Ocak - Şubat 1965, Sayı : 9, s. 31.

«Türkiye hududu dahilindeki bilcümle arazide bitüm ve petrol müştekatı tabiiyesi madenlerinin taharri ve işletilmesi hakkı Maadin Kanunu ahkâmına tâbi olmak kaydı ile hükûmete verilmiştir» Gölürüyor ki daha 1926 yılında petrol madenlerine memleket bu maddede belirtildiği üzere el koymuş bulunmaktadır.

Aynı Kanununun 2 nci maddesi ise şöyledir :

«Hükûmet bu hakkı bizzat veya efrad ve şirketlerle bil itilâf, berveçhi âti istimâl eder.

a) Petrol ve müştekatı madenlerinin mevcudiyeti fennen sabit olan arazide hükûmet bizzat tahdit ve tahriri ameliyatını icra eder.

b) Müteharri bizzat hükûmet olmadığı takdirde petrol mâdeninin fennen sabit olan mahallerinde istikşafatı iptidaiye ve jeolojiyede bulunmak üzere beheri beşbin hektarı tecavüz etmeyen mahdut bir saha dahilinde bir sene müddetle ruhsatname îta ve istikşafat için tahsis olunan arazinin beher hektarı için müteharriden şehri bir kuruş ardiye ücreti peşinen ahzolunur.»

Görülüyor ki ikinci maddenin a) fıkrası petrolün mevcudiyetinin sabit olduğu bölgeleri tamamıyla hükûmete tahsis etmiş ve bu bölgeleri ister millî, ister yabancı olsun özel şirketlere kapamış bulunmakta idi. Orta Doğu'da başka memleketlerin geçirmiş oldukları tecrübelerin neticeleri böyle bir politikanın isabetini göstermiş bulunmaktadır. Zira bu şirketler ve özellikle yabancı olanları -zaten o devirde ve daha sonra uzun müddet özel sermaye Türkiye'de bu nevi sahalara büyük yatırımlar yapabilecek imkânlarla ulaşamamış bulunmaktadır- çok muhtemel olarak diğer Orta Doğu memleketlerindeki politikalarını Türkiye'de de yürütmeğe çalışacaklardı. Bu suretle Türkiye hiç olmazsa petrol rezervlerini bugüne kadar muhafaza edebilmiştir. Bundan sonraki görev, bu kaynakları kendi millî menfaatlerimize en uygun bir şekilde işletebilmektir.

2. Devletin Araştırmalarına Başlaması

Sermaye kifayetsizliği ve teknik imkânsızlıklar ve 1923 - 1933 yılları arasında takip edilmiş bulunan ve karakteri teşvik edici ve himayeci olan iktisat politikası, devletin bir müddet petrol meselesi ile ilgilenmemesi neticesini doğurmuştur. 1933 yıllarından sonra değişen ve devletçi bir mahiyet kazanan iktisat politikası ile devlet diğer madenlerle birlikte petrol meselesini de ele almış ve bu millî

yeraltı servetlerimizden iktisadî kalkınmamızda faydalanılmak istenilmiştir. Bu maksatla 1933 yılında İktisat Bakanlığına bağlı olmak üzere ve bir kanunla «*Petrol Arama ve İşletme Dairesi*» kurulmuştur. Bu daire bilâhare 1935 yılında kurulan Maden Tetkik ve Arama Enstitüsünün nüvesini teşkil etti.

Bundan sonra Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü vasıtasıyla Türkiye'de ilk petrol aramalarına ve jeolojik incelemelere başlanılmıştır. Siirt bölgesi ve özellikle Raman dağı ilk ele alınan sahalar olmuştur. 1937 yılında başlayan ilk ilmî ve ciddî araştırmalar müteakip yıllarda da devam etmiş ve 1940 yılında ilk defa Maymune Boğazındaki (1) numaralı Raman kuyusunda petrol bulunmuştur. Bu, Türkiye'de o zaman büyük bir heyecan ve ümit yaratmış ve zamanın Başbakanı rahmetli Refik Saydam durumu mahallinde tesbit etmek üzere derhal Raman'a gitmiştir. Bundan sonra aynı bölgede başka kuyuların da açılmasına devam olunmuş ve Türkiye yavaş yavaş petrol istihsal eden bir memleket olmaya başlamıştır. Raman'dan sonra Garzan bölgesi de vaadli bir bölge olarak ortaya çıkmıştır.

1952 yılından itibaren hükûmet kanaatımızca yanlış bir görüşe ve politikaya bağlanarak Türkiye petrollerinin araştırma ve işletilmesini yabancı şirketlerin daha müessir ve sür'atli bir şekilde yapabileceği kanısına varmıştır. Ve 1952 yılında o zamana kadar Devlet parası ile Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü tarafından yapılmış ve daha önce diğer devlet kuruluşlarınca bu teşekküle devredilmiş bulunan bütün araştırma rapor ve dokümanlarını, haritaları, yabancı petrol şirketlerinin emrine ve istifadesine âmâde kılmıştır. Aradan geçen on yıl bu politikanın ne derece yanlış olduğunu ve yabancı petrol şirketleri Türkiye'ye gelseler bile, Türkiye'den çok kendi yararlarına hareket edeceklerini ve Türk petrol kaynaklarını kendi menfaatlerine uygun bir şekilde işletmek için ellerinden gelen her çareye başvuracaklarını açık olarak göstermiştir. Türkiye'nin bu neticeyi görmesi için bir tecrübe devresi geçirmesine lüzum yoktu. Çünkü dünyanın her tarafında ve hattâ kendi memleketlerinde petrol şirketleri yalnız kendilerinin ve hissedarlarının menfaatleri bakımından hareket etmişler ve petrol kaynaklarına sahip olan memleketlerin çaresizliklerinden bilgisizliklerinden, sermaye kifayetsizliklerinden, teknik yoksunluklarından, umumî zaaflarından, bazen devlet adamlarının hatalarından ve hatta hiyanetlerinden faydalanarak büyük bir iktisadi değer arzeden petrol kaynaklarını hukukî bir örtüyü de ihmal etmemek suretile adeta gaspeylemişlerdir.

3. Yürürlükteki Petrol Kanunu

1954 yılında tedvin olunan 6326 sayılı Petrol Kanununun, aradan geçen 12 yıllık bir tecrübeden sonra yeniden gözden geçirilmesini gerektirecek bir çok aksaklıkları ve meseleleri sinesinde taşıdığı gün ışığına çıkmıştır. Anlaşılmıştır ki, bu kanun Türkiye'nin menfaatlarını koruyamamakta, petrol kaynaklarını cömert bir şekilde yabancı şirketlerin istismarlarına arz etmektedir. Binaenaleyh 1954 yılında millî menfaatlarımızla bağdaşmazlık halinde bulunan bir kanun çıkarılmıştır. Böyle bir kanunun tedvininde iki faraziye-den hareket edilmiştir :

A) Türkler, kendi güçleri ile petrolcülüğü başaramazlar;

B) Yurdumuza gelecek büyük yabancı petrol şirketleri, çok kısa zamanda memleketimizin ihtiyacı olan bütün ham petrolü kendi kaynaklarımızdan çıkaracaklar, hatta geniş ölçüde petrol ihraç etmek suretiyle, memlekete büyük döviz kazandırma imkânını sağlayacaklardır (1).

Fakat aradan geçmiş olan 12 yıllık uygulama, Petrol Kanununun dayanmakta olduğu yukarıda özetlenen iki mucip sebebin de tahakkuk etmediğini göstermiştir. Çünkü Türkiye kendi imkânları ile petrol araştırma ve işletmeciliğinde başarı göstereceğini ısbatlamıştır. Diğer taraftan ithal olunan ham petrolün yabancı şirketlerin Türkiyede buldukları ve işledikleri ham petrole nazaran daha fazla bir döviz sarfına müncer olmayacağı anlaşılmıştır. Petrol Kanununun tanıdığı imtiyazlar bu beklenmedik sonucu doğurmaktadır.

Petrol Kanunu çetrefil, karışık ve bir çok hükümleri çeşitli anlayışlara müsait ve uygulanması güç bir kanundur. Bu kanunun bütün aksaklıkları üzerinde bu incelemenin dar çerçevesi içinde durmak mümkün değildir. Burada bunlardan yalnız bir kaçını belirtmekle yetineceğiz.

A. Anayasa ve Petrol Kanunu — Kanaatimizce Anayasamızın ruhu ile Petrol Kanununun zihniyeti tam mutabakat halinde değildir. Anayasanın 130 cu maddesi aynen şöyledir : «*Tabii servetler ve kaynaklar, Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Bunların aranması ve işletilmesi hakkı Devlete aittir. Arama ve işletmenin, Devletin özel teşebbüsle birleşmesi suretile veya doğrudan doğruya*

(1) Muammer Aksoy : Türkiye'nin Petrol Faciası ve Çıkar Yol, Ankara 1965, s. 7.

özel teşebbüs elile yapılması, Kanunun açık iznine bağlıdır.» Bu maddeyi iki kısma bölerek incelemek lâzımdır. Birinci kısımda yurdun tabii servet ve kaynaklarının Devlet malı olduğu ve bu servet ve kaynakların aranması ve işletilmesinin prensip olarak Devlete ait bulunduğu. İkinci kısım bizce mevcut bir fiilî durumu Anayasaya ayarlamaktadır. Yani bir kanunun açık iznine dayanmak suretile memleketin tabii servet ve kaynakları özel teşebbüs elile de aranabilir ve işletilebilir. Fakat esas olan Devletin araması ve işletilmesidir. Amma Petrol Kanununun 2 nci maddesi Anayasanın bu maddesinin kabul etmiş olduğu ilkeyi ters çevirmiş, hatta red etmiştir. Bu madde aynen şu hükmü koymuştur: «*Bu kanunun maksadı, Türkiye Cumhuriyeti petrol kaynaklarının hususi teşebbüs eli ve yatırımları ile süratle, fasılasız ve verimli bir şekilde geliştirelip kıymetlendirilmesini sağlamaktır*». Görülüyorki Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Türkiye'de petrol araması ve işletmesi hakkına malik değildir. Devlet olarak bunu yapamaz. Ancak özel teşebbüs statüsü içinde bir şirket kurdurarak dolambaçlı bir yoldan böyle bir hakka sahip olabilir. Bu, anormal bir kayıtlamadır. Devletin hükümlerle hakları ile telifi mümkün değildir. Yabancı şirketlere tanınmış olan aşırı bir imtiyazdır. Kaldı ki bir hayale kapılarak ve sonuçları iyice ölçülmeksizin kabul edilmiş bulunan bu imtiyaz Türkiye'ye hiç bir şey kazandırmamıştır, ve gün gittikçe pahalıya mal olmaktadır.

B. Arama Ruhsatnameleri — Yukardaki genel ilke kabul edilince, Devlet sermayesi ile kurulmuş olsa dahi yerli, yabancı, Devlet sermayeli bütün şirketler eşit haklara sahip olabilirler. Devlet şirketlerine özel haklar tanınması mümkün değildir. Petrol Kanununun 53 cü maddesi bu haksız ve mantikî olmayan ilkeyi şöyle tesbit etmiştir: 1) Bir arama sahası 50.000 hektardan fazla olamaz, 2) Bir bölgede hükmi şahıs aynı zamanda en fazla sekiz arama ruhsatnamesine sahip olabilir; 3) Hiç bir hükmi şahıs 1 ve 2 nci fıkralarda yazılı tahditleri doğrudan doğruya veya dolayısıyla bertaraf edecek şekilde diğer bir hükmi şahıs ile anlaşamaz.

Görülüyorki bu durumda geniş ölçüde Devlet sermayesi ile kurulmuş fakat Petrol Kanununa göre özel hukuk statüsüne tabi kılınmış olan Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı, yani millî şirket yabancı petrol şirketleri gibi en fazla *sekiz arama ruhsatnamesine sahip* olabilecektir. Daha fazla arama ruhsatnamesi hakkı elde edebilmek için Devlet başka şirketler kurmak mecburiyetindedir. Binaenaleyh halen Devlet Yalnız sekiz arama ruhsatnamesine maliktir.

Şirketler muhtelif yollarla bu tahditlerin dışına çıkmak imkânlarına sahiptirler. Amma Devlet, kendi hakkını tahdit etmeyi kabul ettikten sonra muvazaalı yollardan bu tahdidlerin dışına çıkmayı düşümez. Kaldı ki sermayeyi, personeli ve imkânları bölmek rasyonel de değildir. Kanunda maalesef yer almış bulunan bu hüküm ile Devlet kendi kendini Türk petrolünü istediği ölçüde işletmekten meneylemiş bulunmaktadır. Bu bir nevi kapitülasyon hükmü ve imtiyazıdır. Devletin egemenlik hakları ile tam bir çatışma halidir. Bahis konusu olan yalnız bir millî servetin yabancı şirketlere gözü kapalı devredilmesi hali değil, fakat aynı zamanda Türk Devletinin hakları ve haysiyetidir.

Yabancı şirketler elde ettikleri ruhsatnameler mukabilinde Devlete ne ödemektedirler? Önce Petrol Kanununun 56 cı maddesini ortaya koyalım. Bu maddeye göre :

Arayıcı, her arama sahası için *Devlet hakkı* ödemekle mükelleftir. Bu hak arama sahasının hektarı başına yılda :

- 1 nci ve 2 nci yıllar için 0,5 lira
- 3 ncü ve 4 ncü yıllar için 1,00 lira
- 5 nci ve 6 ncı yıllar için 1,50 lira
- 7 nci ve 8 nci yıllar için, 2,00 lira
- 9 ncu ve 10 ncu yıllar için 2,50 lira
- 10 ncu yıldan sonra her yıl için 3,00 liradır.

Şu halde 50.000 hektarlık bir saha için ruhsat sahibinin ödeyeceği asgarî yekûn 25.000, azamî yekûn ise 150.000 liardır. 1954 yılında da bu meblağlar gülünç meblağlardı. Bugün ise büsbütün bu niteliği iktisap etmiş ve anlamını kaybeylemiştir. Adeta bir *Devlet hakkı* kalmamıştır.

Fakat Devlet hakkının anlamsızlığı bu kadarla da kalmamaktadır. Aynı maddenin 2 numaralı bendine göre, «Arayıcının bir yıl zarfında arama sahası içinde yaptığı aramanın ve bu sahanın petrol imkânlarını tesbit maksadile saha dışında yaptığı jeolojik istikşafın masrafları o yıl içinde ödiyeceği mecmu Devlet hakkından tenzil edilir. Ancak, tenzil edilecek miktar Devlet hakkının % 80 ini aşamaz. Bu hüküm ile de çeşitli yollarla Devlet hakkını yüzde 20 ye kadar indirmek imkân dahiline girmektedir. Fakat mesele burada

da bitmemektedir. Aynı 56 ncı maddenin 3 numaralı bendi, «Arama sahasında bir keşif yapmış olan arayıcının bir vergilendirme döneminde kuyubaşı fiyatı üzerinden ödediği Devlet hissesi aynı dönem içinde o saha üzerinden ödeyeceği Devlet hakkından mahsup edilir» hükmünü de koymuş bulunuyor. Bu yoldan, şirketlerin arama ruhsatnameleri için herhangi bir Devlet hissesi ödememeleri imkân dahilinde girmektedir.

Bu durum işletme başlayınca, yani arama sonunda petrol bulunduğundan sonraki safhada da aynı ölçsüzlük içinde devam etmektedir. Gerçekten Petrol Kanununun 69 uncu maddesi, her işletme sahası için bir Devlet hakkı tanıdıktan sonra hektar başına yılda :

1 nci yıl için 3 lira

2 nci yıl için 4 lira

3 ncü yıl için 5 lira

4 ncü yıl için 6 lira

5 nci ve müteakip yıl için 8 lira tesbit etmiştir. Fakat, «İşletmecinin bir vergilendirme döneminde bir işletme sahası için kuyubaşı fiyatı üzerinden ödediği Devlet hissesi, o işletme sahasına ait olarak o dönem için ödiyeceği Devlet hakkından mahsubolunur.» Görülüyorki işletmeci ödemek mecburiyetinde eolduğu Devlet hissesini gene Devlet hakkından tenzil edecektir. Diğer taraftan gene bu 69 ncu madde gereğince işletmeden doğan Devlet hakkı aramadan doğan hakkından fazla olamayacaktır. Karışık yollardan Devletin hissesinin mümkün olduğu kadar azaltılması, öyle anlaşılıyor ki Petrol Kanununun başlıca hedeflerinden biri olmuştur. Kanunu hazırlayan uzman buna muaffak olmuştur.

C. Tüklenme Payı — Kanun gelir ve kazançlarının hesabında petrol hakkı sahibi lehine çeşitli indirimler kabul etmiştir. Bunlar Petrol Kanununun 100 ncü maddesinde 11 çeşit olarak sayılmıştır. İndirimlerden biri de «Tüklenme payı» denilen indirimdir. Bu payın nasıl hesaplanacağı Petrol Kanununun 102, 103, ve 104 ncü maddelerinde gösterilmektedir. Uzmanları tarafından iyi anlaşıl-mamış ve içinden güçlük çıkarılan bir hesaplama usulü kabul edilmiştir. Bu payın mahiyetini de tam bir mantıkla izah güçtür. İşletme dolayısıyla petrol tükendikçe işletme hakkı sahibine vergiye tabi gelir ve kazançlarının hesabında, gayri safi gelirinden her ver-

gilendirme dönemi için kendi petrol ameliyeleri ile ilgili olarak *tükenme payı* namı altında bir masraf indirimi tanınmaktadır. Tükeneen Devletin malı olduğu halde bir anormal mantıkla petrol hakkı sahibine böyle bir hak tanınmış bulunuyor. Tükenme payı adı altında indirilen miktar yüzde 27,5 nisbetini bulmaktadır. Bunun ifade ettiği bir mana da yabancı şirketlerin döviz transferlerinde bu miktarda bir çoğalmadır. Tükenme payı ve ona benzer indirimlerden ötürü anlaşıldığına göre yabancı şirketler, gayri safi kârlarının büyük bir kısmını transfer etmekte ve bu kârların yalnız yüzde 35 kadarını Türkiye'de bırakmaktadırlar. Bu haksız ve gülünç bir hissedir. Denilebilirki petrol kaynaklarımız, yabancı şirketler marifetiyle işletildikçe kazanacağımız hemen hiç bir şey yoktur. Çünkü, yapılan hesaplara göre, yabancı şirketlerin Türkiye'de bir milyon ton ham petrol üretimine karşılık yapabilecekleri transfer miktarı 19,5 milyon dolardır. Amortismanına düşen kısmı bundan indirsek bile, geriye yine 18,5 milyon dolarlık bir rakam kalacaktır. Türkiye'nin dışarıdan ham petrol ithal etmesi halinde ise, her milyon ton ham petrol karşılığında ödeyeceğimiz 18.5 milyon dolar, rafinaj ve diğer kârlar sonucunda yuvarlak hesap 19.3 milyon dolara çıkacaktır. Hele ham petrolün, dünya piyasasındaki serbest rekabet fiyatından temin edilmesi halinde, 1 milyon ton ham petrolün 13 (hattâ 10) milyon dolara satın almak dahi mümkün olabilecektir. Görülüyor ki, «dışarıdan ham petrol getirmemiz halinde, her milyon ton ham petrol için kaybedeceğimiz döviz» ile, «kendi öz kaynaklarımızı tüketme karşılığında elde edeceğimiz her milyon ton ham petrol yüzünden transferine müsaade ettiğimiz döviz» arasında, lehimize bir fark bulunmayacaktır. Aksine, hem «kendi petrol rezervlerimizi tüketecek» ve hem de «petrol şirketlerine, dışarıdan petrol satın alma halinde daha fazla döviz ödemiş olacağız» (1).

Sonuç :

Yukarıdanberi ortaya koyduğumuz düşünceler ve 1954 tarihli Petrol Kanununun pek çok aksaklıklar doğuran hükümleri arasında kısaca üzerinde durduğumuz bir kaç, yabancı şirketler elile yapılacak petrol araştırma ve işletmeciliğinden Türkiye'nin fazla bir menfaat sağlamıyacağı sonucuna bizi götürmelidir. Gerçekten ne

(1) Muammer Aksoy : İbid, s. 25.

derece islâh olunursa olsun, petrol konusunda yabancı sermayeye tanınacak hak ve menfaat Türkiye için bir kayıptır. Bugün petrol kaynaklarımızın yabancı sermaye eline işletilmesinde Türkiyenin hiç bir menfaati yoktur. Aradan geçmiş olan on yılı aşkın bir tecrübe, petrol kaynaklarımızın aranma ve işletilmesinin yabancı şirketlerin eline bırakılmıyacağını bize anlatmış olmalıdır. Kaldıki petrol gibi bir millet hayatında, barışta ve savaşta hayatî bir yeri olan bir millî yeraltı kaynağının yabancıların ellerine, arzu ve iradelerine, menfaatlarının icaplarına bırakmak büyük bir hatadır. Türkiye 1954 yılında bu alanda ağır bir hata işledi. Bu hatanın bir an önce tashihi lâzımdır. Bizce millileştirme en makul tashih yoludur.